

ks. Krzysztof Gryz

 <https://orcid.org/0000-0001-7311-9780>
krzysztof.gryz@upjp2.edu.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
 <https://ror.org/0583g9182>

Kwestie moralne dotyczące małżeństwa, dziewictwa i prostytucji w nauczaniu św. Augustyna

 <https://doi.org/10.15633/ps.29207>

Ks. Krzysztof Gryz — dr hab., studia specjalistyczne z teologii moralnej w Universidad de Navarra (Pampeluna, Hiszpania); dyrektor Instytutu Teologii Moralnej i Duchowości oraz kierownik Katedry Teologii Moralnej Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Członek Stowarzyszenia Teologów Moralistów. W 2010 roku habilitował się na podstawie pracy pt. *Antropologia przeobstwienia. Obraz człowieka w teologii prawosławnej*.

Article history • Received: 2 Jan 2025 • Accepted: 28 Mar 2025 • Published: 30 Jun 2025

ISSN 1428-5673 (print) • ISSN 2391-6575 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Abstrakt

Kwestie moralne dotyczące małżeństwa, dziewictwa i prostytucji w nauczaniu św. Augustyna

Święty Augustyn w swojej nauce o małżeństwie i dziewictwie, zawartej w licznych dziełach teologicznych, szczególnie w polemikach z przeciwnikami małżeństwa (gnostykami, donatystami, manichejczykami), podkreślał wartość małżeństwa jako formy życia, stworzonej przez Boga od początku, będącej podstawowym powołaniem mężczyzny i kobiety. Augustyn wskazuje na trzy główne dobra małżeństwa: potomstwo (bonum proles), wierność (bonum fidei) oraz sakramentalność (bonum sacramenti). Choć Augustyn uznaje dobro potomstwa za kluczowe, równie ważne jest dobro wierności i miłości małżonków. Podobnie, nauka o dziewictwie, którą Augustyn zestawia z małżeństwem, podkreśla wartość oddania się Chrystusowi. Chrześcijańskie dziewictwo jest wyborem dla królestwa Bożego, różniąc się od dziewictwa w tradycjach pogańskich. Wartość dziewictwa wiąże się z duchową wiernością Chrystusowi, a jego złamanie uważa się za poważniejszy grzech niż cudzołóstwo małżeńskie. Dziewictwo ma również wymiar proroczy, symbolizując przyszłe zjednoczenie z Chrystusem w królestwie niebieskim. W kontekście prostytucji Augustyn, mimo zdecydowanego potępienia grzechów cielesnych, traktuje ją jako mniejsze zło w celu zapobiegania większym nadużyciom, takim jak cudzołóstwo czy gwałty. Jego stanowisko było inspirowane kontekstem społecznym tamtej epoki, aczkolwiek współczesne podejście do godności osoby ludzkiej, także w kontekście prostytucji, różni się od jego czasów, uwzględniając nowe formy niesprawiedliwości.

Słowa kluczowe: cnota miłości, małżeństwo, sakrament małżeństwa, akty małżeńskie, dziewictwo, cnota czystości, prostytucja

Abstract

Moral issues regarding marriage, virginity and prostitution in the teaching of Saint Augustine

St. Augustine, in his teachings on marriage and virginity found in numerous theological works, especially in polemics with the opponents of marriage (gnostics, donatists, manichaeans), emphasized the value of marriage as a form of life created by God from the beginning and as the fundamental vocation of man and woman. Augustine identifies three main goods of marriage: offspring (bonum proles), fidelity (bonum fidei), and sacramentality (bonum sacramenti). Although Augustine considers the good of offspring to be paramount, the goods of fidelity and the love between spouses are equally important. Similarly, Augustine's teaching on virginity, which he contrasts with marriage, highlights the value of consecration to Christ. Christian virginity is

a choice for the Kingdom of God, differing from virginity in pagan traditions. The value of virginity is linked to spiritual fidelity to Christ, and Augustine considers its breach a more serious sin than marital adultery. Virginity also has a prophetic dimension, symbolizing the future union with Christ in the Heavenly Kingdom. In the context of prostitution, Augustine, despite his firm condemnation of bodily sins, regards it as a lesser evil to prevent greater abuses, such as adultery or rape. His position was influenced by the social context of his time, though modern approaches to human dignity, including in the context of prostitution, differ from his era, taking into account new forms of injustice.

Keywords: the virtue of love, marriage, sacrament of marriage, conjugal acts, virginity, the virtue of chastity, prostitution

Poszukując w okresie swojej młodości prawdy i mądrości, które dałyby mu odpowiedź na sens ludzkiego życia, św. Augustyn zwracał się w stronę różnych szkół filozoficznych. Jego droga duchowa prowadziła od manicheizmu, który wydawał mu się religią oświeconą, wolną od wszelkiego autorytetu, po filozoficzny sceptycyzm i neoplatonizm. Wszystkie te propozycje nie zaspakajały go ani intelektualnie, ani duchowo i nie dawały właściwej odpowiedzi na wewnętrzne rozterki i problemy moralne, z którymi się borykał. Pełnię mądrości odnalazł dopiero po swoim nawróceniu, kiedy spotkał Chrystusa. Całe życie szukał prawdy, o czym pisał w swoich *Wyznaniach*, a znalazł miłość jako fundamentalną zasadę życia Bożego, a zarazem życia człowieka, czyli ostatecznie odnalazł prawdę w Osobie w pełni nas kochającej i w pełni przez nas kochanej, czyli w Chrystusie.

To odkrycie wpłynęło wyraźnie na teologię św. Augustyna, bowiem czynnikiem ogniskującym życie moralne jest dla niego bez wątpienia miłość (*caritas*), która jest uczestnictwem człowieka w miłości Bożej. Jest ona Jego darem i stanowi centrum doskonałości człowieka, dlatego że Bóg jest dla człowieka najwyższym dobrem. To miłość jest tym dynamizmem, który porusza wolę człowieka i nadaje kierunek wszystkim jej aktywnościom, przekładając się na konkretne decyzje, a także na określony stan życia¹. Każdy z nich powinien być przepełniony miłością. Z tej

1 Augustyn porównuje ją do siły ciężenia, która steruje każdym ciałem, zmuszając je do zajęcia naturalnego dla niego miejsca spoczynku: „Każda rzecz porusza się według swej siły ciężenia i dąży do właściwego jej miejsca. [...] Moją siłą ciężenia jest miłość

perspektywy św. Augustyn patrzy także na podstawową relację człowieka do drugiej osoby, jaką jest miłość małżeńska.

Sam miał osobiste doświadczenie życia intymnego z kobietą, z którą pozostawał w związku niesakramentalnym, ale – jak sam wyznaje – miał tylko tę jedną kobietę i dochował jej wierności. Pozwoliło mu to doświadczyć różnicy między prawdziwym małżeństwem a związkiem kierowanym jedynie namiętnością².

1. Nauka o małżeństwie

Swoją naukę o małżeństwie zawarł św. Augustyn przede wszystkim w dziełach bezpośrednio poświęconych temu tematowi: *De bono coniugali*, *De coniugalis adulterinis*, *De nuptiis et concupiscentia*³, w pismach polemicznych (*Contra Iulianum* i *Contra duas epistulas Pelagianorum*) i egzegetycznych (*De Genesi ad litteram*, *In epistolam Ioannis tractatus*), które są owocem polemiki z poglądami przeciwników małżeństwa bądź tych, którzy podchodzili do małżeństwa zbyt rygorystycznie, jak montaniści i nowacjanie. Pisma te mają zatem charakter polemiczny, co nie zawsze wpływało korzystnie na pozytywny i usystematyzowany wykład o szczegółowych kwestiach związanych z życiem małżeńskim.

Polemizując z błędami twierdzeń gnostyckich, donatystów i manichejczyków, którzy na gruncie swej dualistycznej koncepcji świata postrzegali jego materialny i cielesny element jako owoc zła, odrzucali małżeństwo jako coś niedoskonałego, skoro jego owocem jest płodzenie

moja; dokądkolwiek zmierzam, miłość mnie prowadzi”: „Ponderibus aguntur omnia. Amor meus pondus meum – eo feror quocumque feror” (Św. Augustyn, *Confesiones*, 13, 9, wyd. pol. Św. Augustyn, *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, Warszawa 1978, s. 276). Por. S. Kowalczyk, *Koncepcja miłości św. Augustyna jako węzłowej aktywizującej wartości życia ludzkiego*, „*Vox Patrum*” 4 (1984) t. 6–7, s. 187–207, <https://doi.org/10.31743/vp.10374>.

² Św. Augustyn, *Confesiones*, 4, 2, wyd. pol. Św. Augustyn, *Wyznania*, s. 50.

³ Por. *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003 (Źródła i Monografie, 245); E. S. Lodovici, *Sessualità, matrimonio e concupiscenza in sant’Agostino*, Milano 1976; P. Adnès, *El matrimonio*, Barcelona 1979, s. 78–80; W. Eborowicz, *Małżeństwo i rodzina w nauce i praktyce duszpasterskiej św. Augustyna*, „*Vox Patrum*” 8–9 (1985), s. 141–149, <https://doi.org/10.31743/vp.10426>; A. Swoboda, *Aspekty teologiczne małżeństwa i dziewictwa w pismach św. Augustyna*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 37 (2004) z. 2, s. 139–157.

dzieci. Augustyn zdecydowanie podkreśla dobro małżeństwa jako tej formy ludzkiego życia, która była chciana przez Boga od początku. Stwarzając człowieka w zróżnicowaniu płciowym jako mężczyznę i kobietę, przeznaczył ich do budowania wspólnoty miłości, której owocem jest zrodzenie potomstwa⁴. Małżeństwo jest więc dobrem samo w sobie, a nie jedynie dlatego, że stanowi środek zapobiegania rozpusty. Dobro małżeństwa ujawnia się przede wszystkim w trzech jego konstytutywnych elementach, którymi są *bonum prolis* – potomstwo (zrodzenie i wychowanie dzieci), miłość wyrażająca się w wierności i nierozzerwalności – *bonum fidei*, oraz sakramentalność (*bonum sacramenti*), to znaczy szczególna łaska Boga towarzysząca jedności małżeńskiej⁵. Niewątpliwie, Augustyn przyznaje pierwszeństwo dobru potomstwa, podobnie jak to czynili wszyscy ojcowie Kościoła⁶, jednakże dobro wierności, zbudowane na sile przyjaźni, jaka łączy mężczyznę i kobietę⁷, jest równie nieoddzielne, tak że nawet wówczas, kiedy małżonkowie nie mają dzieci, ich małżeństwo nie traci na wartości, podobnie jak i wtedy, kiedy dobrowolnie rezygnują z pożycia małżeńskiego, tak jak Maryja i św. Józef⁸. Dlatego też nie wolno małżonkom, którzy wiedzieliby, że nie mogą

4 Por. Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, 1. 1, tłum. W. Eborowicz, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 75.

5 „Oto wszystkie dobra, z powodu których małżeństwo jest wartościowe: potomstwo, wierność, sakrament” (Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, 24. 32, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 114; zob. *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 40, 394. „Co dobrego posiada małżeństwo nigdy nie może być grzechem. Są tu trzy czynniki: wierność, potomstwo, sakrament. Wierność domaga się, aby poza węzłem małżeńskim nie współżyć z inną lub z innymi; potomstwo należy przyjąć z miłością, należyście i religijnie wychować; sakrament wymaga, aby małżonkowie nie rozchodzili się, a opuszczony albo opuszczona nie łączyli się z innymi nawet w celu posiadania potomstwa” (Św. Augustyn, *De Genesi ad litteram*, IX, 7, 12, tłum. J. Sulowski, Warszawa 1980, s. 282 [Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, 25]). Por. A. Sarmiento, *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*, Kraków 2002, s. 326–327.

6 „Wydawanie zatem na świat potomstwa jest pierwszym, naturalnym i prawnym celem małżeństwa” (Św. Augustyn, *Cudzołożne małżeństwa (De coniugiis adulterinis)*, II, 12, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 236–281). Por. P. Wygralak, *Małżeństwo i rodzina w starożytnym Kościele*, „Teologia i Moralność” 11 (2016), s. 30–32.

7 Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, 1. 1, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 75.

8 Por. Św. Augustyn, *Małżeństwo i pożądliwość (De nuptiis et concupiscentia)*, I, 11. 12, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 361–362.

mieć dzieci, rozstać się i wejść w inne związki⁹. Oznacza to, że wierność małżeńska jest równie istotna jak zrodzenie potomstwa. Podkreślając wagę dobra potomstwa, Augustyn surowo piętnuje antykoncepcję, przerywanie ciąży, porzucanie nowonarodzonych dzieci, a także ich sprzedaż, które to praktyki były przyjęte w świecie pogańskim¹⁰.

Niektóre jego poszczególne wypowiedzi mogą rodzić nieporozumienia, gdyż wygłoszone były w ferworze polemik manichejskich. Na przykład Augustyn, powołując się na św. Pawła (1 Kor 7, 5–6), jest przekonany, że podejmowanie współżycia bez zamiaru poczęcia dziecka, a tylko dla przyjemności cielesnej, nie jest godziwe, a jedynie tolerowane przez apostoła i takie jest też jego zdanie:

Bezgrzeszne jest pożycie małżeńskie mające na celu zrodzenie potomstwa. Godnym wybaczenia grzechem są stosunki małżeńskie, jakie mąż ma z własną żoną, aby zaspokoić pożądliwość dla zapewnienia wierności małżeńskiej¹¹.

Powodem tego jest fakt, że pełna czystość intencji, zraniona przez pożądliwość po grzechu pierworodnym, jest trudna do osiągnięcia w obecnym stanie człowieka. Natomiast zdecydowanie grzechem śmiertelnym jest cudzołóstwo lub rozpusta.

Małżeństwo, jako chciane przez Boga i powołane do istnienia w samym akcie stworzenia człowieka, jest dobrem samym w sobie, dlatego Augustyn przyznaje wartość każdej jedności małżeńskiej która się zawiązuje między mężczyzną i kobietą wyrażającymi wolę wspólnego życia, także u Żydów i pogan. Tę jedność Chrystus podniósł do godności sakramentu jako widzialnego znaku konstytuującego i objawiającego

9 Por. Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, 15, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 96.

10 Por. Św. Augustyn, *Małżeństwo i pożądliwość (De nuptiis et concupiscentia)*, I, 17. 19, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 269. Por. M. Starowieyski, *Aborcja w opinii wczesnochrześcijańskich pisarzy*, „Przegląd Powszechny” 11 (1992), s. 292–307; S. Longosz, *Ojcowie Kościoła a przerywanie ciąży*, „Vox Patrum” 5 (1985) z. 8–9, s. 231–273, <https://doi.org/10.31743/vp.10433>.

11 Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, 6. 6. (oraz 11), w: Św. Augustyn, *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 83, 90–91. Por. Św. Augustyn, *Enchiridion ad Laurentium sive de fide, spe et caritate*, 78, wyd. pol. Św. Augustyn, *Podręcznik dla Wawrzyńca o wierze, nadziei i miłości*, w: Św. Augustyn, *Pisma katechetyczne*, tłum. W. Budzik, Warszawa 1952, s. 137–139.

zarazem mistyczną jedność, która istnieje między Chrystusem a Kościołem, swoją Oblubienicą (por. Ef 5, 25). To jest szczególny wymiar małżeństwa chrześcijańskiego, które jest owocem łaski, darem Boga i jako takie jest drogą wzajemnego uświęcenia się małżonków. „Wierzącym małżonkom – wyjaśnia św. Augustyn – nie poleca się tylko płodności [...], ani też czystości [...], lecz także pewien rodzaj świętej tajemnicy małżeństwa (*quoddam sacramentum*). Bez wątpienia istotą (*sacramenti res*) tej świętej tajemnicy jest to, że mężczyzna i kobieta złączeni małżeństwem trwają w nierozzerwalności, dopóki żyją”¹². Skutkiem sakramentalności małżeństwa jest także jego nierozzerwalność, którą Augustyn wywodzi stąd, że jest obrazem jedności Chrystusa z Kościołem i wyciska niezatarty znak tejże jedności¹³. Nawet jeśli Augustyn nie przypisywał pojęciu *sacramentum* znaczenia ściśle teologicznego, takiego jakie zostanie w późniejszych wiekach precyzyjnie określone, to jednak zdecydowanie przyczynił się do położenia teologicznego fundamentu pod uznanie przez Kościół małżeństwa za jeden z sakramentów Kościoła, co po raz pierwszy zostało wyrażone na synodzie w Weronie w 1184 roku¹⁴.

2. Wartość dziewictwa

W świetle teologii małżeństwa Augustyn rozpatrywał także wartość chrześcijańskiego dziewictwa, dlatego nie bez znaczenia jest fakt, że traktat o dziewictwie napisał zaraz po traktacie o małżeństwie, co czym

¹² Św. Augustyn, *Małżeństwo i pożądliwość (De nuptiis et concupiscentia)*, 10. 11, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 359–360 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 44, 20). „Związek małżeński nie miałby takiej mocy [...], gdyby mu jej nie udzieliła wyższa rzeczywistość (*rei maioris*) za pośrednictwem pewnego sakramentu (*quoddam sacramentum*)” (Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, 7, 7, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 85 (*Patrologiae Cursus Completus. Series Latina*, 40, 378).

¹³ Por. Św. Augustyn, *Małżeństwo i pożądliwość (De nuptiis et concupiscentia)*, I, 11, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 359–360. „Sakrament wymaga, aby małżonkowie nie rozchodzili się, a opuszczony, albo opuszczona nie łączyli się z innymi nawet w celu płodzenia dzieci” (Św. Augustyn, *De Genesi ad litteram*, 9, 7, 12).

¹⁴ Por. F. Adamski, *Rodzina między sacrum a profanum*, Poznań 1987, s. 41; A. Swoboda, „Bonum sacramenti” w nauce św. Augustyna o małżeństwie, „Poznańskie Studia Teologiczne” 22 (2008), s. 67–89, <https://doi.org/10.14746/pst.2008.22.5>.

sam wspomina¹⁵. Święty Augustyn „wskazuje, że byłoby zbędne i próżne wysławianie dziewictwa, gdyby wcześniej nie uznano godności małżeństwa. Dlatego też, pisząc o dziewictwie, często mówi o małżeństwie”¹⁶. Obie te drogi powołania człowieka wzajemnie się zakładają i dopeniają¹⁷. Dziewictwo oznacza nie tyle pewien stan fizyczny czy społeczny (pozostawanie niezamężnym), ale przede wszystkim wskazuje na wyłączną i wierną przynależność do Chrystusa, który pozostaje jedynym Oblubieńcem. To jest zasadniczy element nadający wartość dziewictwu, dobrowolny wybór ze względu na królestwo Boże (por. Mt 19, 12), odróżniający je zarazem od dziewictwa istniejącego w świecie pogańskim (np. rzymskie *virgines Vestales*, kapłanki bogini Westy), które owszem jest fizycznym bezżeństwem, ale towarzyszy mu cudzołóstwo duszy, jakim jest kult bożków pogańskich¹⁸. Chrześcijańskie dziewictwo jest wyborem Chrystusa, a przejawia się ono przede wszystkim w wymiarze duchowym, w nienaruszonej wierze, mocnej nadziei i szczerzej miłości, którą zabezpiecza pokora, dlatego drugą część swojego dzieła poświęca tej cności¹⁹. W tym sensie dziewictwo, podobnie jak małżeństwo, jest także swoistym aktem zaślubin, co wyrażał w późniejszym czasie najpierw zwyczaj składania przyrzeczenia prywatnego, a później ślubów publicznych. Niemniej jednak, z racji charakteru oblubieńca, którym jest sam Chrystus, dziewictwo posiada większą wartość, a złamanie

15 „Po napisaniu dzieła *O dobru małżeństwa* oczekiwano ode mnie, ażeby napisać *O świętości dziewictwa*. Nie ociągałem się z tym i wykazałem w jednej księdze, jak tylko potrafiłem, iż tego, jakże wielkiego daru Bożego, należy strzec z wielką pokorą” (Św. Augustyn, *Retractationes*, 2, 49; wyd. pol. Św. Augustyn, *O nauce chrześcijańskiej. Sprostowania*, tłum. J. Sulowski, Warszawa 1979, s. 262 [Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, 22]).

16 A. Eckmann, *Święty Augustyn o małżeństwie i dziewictwie*, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 45.

17 Por. A. Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna. Uwagi moralno-pastoralne*, „*Analecta Cracoviensia*” 36 (2004), s. 319–338; A. Swoboda, *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 20 (2006), s. 99–118.

18 Por. Św. Augustyn, *Contra Iulianum*, 4, 8, 50, wyd. pol. Św. Augustyn, *Przeciw Juliano wi*, z. 2, tłum. W. Eborowicz, Warszawa 1977, s. 49–50 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, 19).

19 „Nie czi się dziewictwa ze względu na nie same, lecz dlatego, że jest poświęcone Bogu” (Św. Augustyn, *O świętym dziewictwie (De sancta virginitate)*, 8, 8, tłum. R. Bobel, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 125).

dobrowolnie złożonych ślubów uważał Augustyn za coś gorszego od cudzołóstwa w małżeństwie, gdyż jest obrazą samego Chrystusa, któremu nie dochowało się wierności. Dziewictwo ma także wymiar proroczy: zapowiada i antycypuje zarazem eschatyczny stan ludzi zbawionych, zjednoczonych w pełni z Chrystusem w królestwie niebieskim (por. Ap 14, 1–5).

Tak więc Augustyn, podobnie jak inni Ojcowie, wyżej stawiali charzmat dziewictwa nad małżeństwem, nie umniejszając w niczym jego wielkiej godności, co Augustyn mocno podkreślał, zwłaszcza w polemice z manichejczykami²⁰. Nauczanie to podjął w przyszłości i wciąż podtrzymuje Kościół²¹.

3. Augustyn a zagadnienie prostytucji

W trakcie polemik teologicznych Augustyn formułuje odnośnie do niektórych punktów pewne rygorystyczne tezy, czy raczej wyraża naukę katolicką w sposób przejawiony. Wiązało się to zarówno z charakterem dysput, w których liczyły się wyraziste przedstawienie tezy i podkreślanie przeciwności, jak też z formacją intelektualną Augustyna oraz osobistym doświadczeniem na temat zmagania się z grzechem i nawróceniem, które przeżywał jedynie jako owoc łaski. Poza tym był w wielu kwestiach nowatorem, sygnalizując zaledwie jakieś zagadnienie i wskazując kierunki dalszych refleksji, stąd niektóre zagadnienia pozostawił niedopracowane, które mogły być i rzeczywiście były podejmowane oraz interpretowane przez późniejszych komentatorów w duchu nieortodoksyjnym²².

20 „Dlatego upominam zwolenników i zwolenniczki dozgonnej wstrzemięźliwości i świętego dziewictwa, aby w taki sposób przedkładali swoje dobro nad małżeństwo, by nie uważali go za zło” (Św. Augustyn, O świętym dziewictwie (*De sancta virginitate*), 18, 18, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, s. 134).

21 „Jeśli więc dziewictwo, jakieśmy napisali, góruje nad małżeństwem, to głównie dlatego, że dąży do osiągnięcia wyższych celów. A ponadto bardzo skutecznie skierowuje ono nas do całkowitego oddania się służbie Bożej, gdy przeciwnie serce tego, który uwikłany jest więzami i obowiązkami małżeńskimi, jest mniej lub więcej «rozdzielone»” (Pius XII, Encyklika *Sacra virginitas*, „*Acta Apostolicae Sedis*” 46 (1954), s. 174); por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, 42; Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio*, 16.

22 Por. G. Bonner, *St. Augustine of Hippo. Life and Controversies*, Norwich 1986.

Zarzuca się św. Augustynowi, że podkreślając z taką mocą wartość miłości oraz dziewictwa, jako całkowitego oddania się w miłości jedyne-
mu oblubieńcowi, którym jest Chrystus, zarazem dopuszczał obecność
prostytcji, która w ówczesnym świecie była bardzo rozpowszechnio-
na, także jako prostytucja sakralna. Oczywiście, wielokrotnie potępiał
grzechy przeciwko szóstemu przykazaniu i wadę namiętności, z której
one wypływają, ale problemem było istnienie domów publicznych, jako
usankcjonowany prawnie proceder, z którego władze czerpały korzyści
materialne. Już w starożytności traktowano prostytucję jako swoistą
naturalną konieczność i choć w większości nie traktowano prostytu-
tek z szacunkiem, a same nazwy domów publicznych miały raczej wy-
dźwięk negatywny (*lupanar* od *lupa* – wilczyca, lub *lustrum* – bagno,
kałuża, dzika jama), to jednak prostytutki nie były wykluczone ze społec-
zeństwa, lecz stanowiły jego część, a niektóre nawet odgrywały ważną
rolę w życiu politycznym i kulturalnym. Zasadniczo jednak traktowa-
no prostytutki pogardliwie jako przedmiot zaspokojenia seksualnych
pragnień, których nie można było lub nie godziło się zaspokoić z własną
żoną (np. stosunki analne czy oralne). *Lupanary* traktowano jako swo-
iste kloaki, które, mimo iż są nieprzyjemnym miejscem, to jednak gdyby
ich nie było, cały dom mógłby cuchnąć odorem lubieżności.

Mimo iż już w późnym antyku podejmowano próby uregulowania
prostytcji, na przykład wydając zakaz ożenku z prostytutką (*Lex Iulia
et Papia*), a w okresie chrześcijańskim nawet zakazu prostytucji, jak sta-
rania prefekta Florentyniusa, który, będąc chrześcijaninem, zabiegał
u cesarza Teodozjusza II o większe prawa dla prostytutek, a w 439 roku
doprowadził do likwidacji domów publicznych w Konstantynopolu
i wypędzeniu ich właścicieli. Proceder jednak szybko powrócił i zaczęto
go traktować jako mniejsze zło, w celu uniknięcia większych seksual-
nych nadużyć: cudzołóstwa w prawych małżeństwach, uwiedzeń mło-
dych niewiast, czy gwałtów. W czasach Justyniana Wielkiego zostały
wprowadzone uchwały zakazujące wykorzystywania młodych dziew-
cząt i dzieci, także dzieci niewolników, do prostytucji²³.

W ten kontekst kulturowy wpisuje się także stanowisko św. Augu-
styna wyrażone w dialogu *De ordine*, w którym stwierdza, że usunięcie

23 Por. B. E. Stumpp, *Prostitution in der römischen Antike*, Berlin 1998, s. 296–364, <https://doi.org/10.1515/9783050074832>.

nierządnic ze świata ludzkiego zanieczyści wszystko poządliwością: „usuń nierządnicę ze społeczeństwa, jaki zamęt wytworzą wtedy wszędzie żądze cielesne”²⁴. Wcześniej jednak w swoim tekście zdecydowanie potępia zarówno prostytucję, jak i tych, którzy z tego czerpią zyski: „Czy jest coś bardziej brudnego, bardziej niegodziwego, bardziej haniebnego i bezecnego od nierządnic, stręczycielek i innych plag tego rodzaju?”²⁵. Jest oczywiste, że św. Augustyn uznawał prostytucję za czyn moralnie niegodziwy i jej bynajmniej nie zalecał jako jakiegoś koniecznego środka. Dopuszczał jednak fakt, że może nie być ona penalizowana przez prawo świeckie, ale nawet wtedy nie przestaje być złem. W Państwie Bożym pisał, że lubieżny uczynek sam w sobie jest zły i z tego powodu sam rozpustnik stara się go ukrywać przed innymi, nawet wtedy, kiedy nie jest on zabroniony żadnym prawem państwowym, jak w przypadku prostytucji²⁶.

Rozwiązanie św. Augustyna zostało podjęte przez wielu późniejszych autorów, wsparte również autorytetem św. Tomasza z Akwinu, który twierdził, że można w pewnych okolicznościach zrezygnować z prawego sankcjonowania niektórych grzechów, bowiem także Bóg dopuszcza zło, aby nie zniszczyć większego dobra, albo też, aby nie wynikało z tego karanie gorszego jeszcze zła. Zastanawiając się nad problemem, czy należy tolerować obrzędy niewierzących, stwierdza, że podobnie może postępować władza świecka i odwołuje się do słów św. Augustyna:

24 Św. Augustyn, *De ordine*, II, 4, 12, wyd. pol. Św. Augustyn, *O porządku*, tłum. J. Modrzejewski, w: *Dialogi filozoficzne*, Kraków 1999, s. 195–196. Jan Wichrowicz OP zwraca uwagę, że dzieło to pochodzi z okresu, kiedy św. Augustyn był jeszcze katechumenem i tym samym „nie był jeszcze obeznany należycie z pełną nauką chrześcijańską” (J. Wichrowicz, *Przypisywany św. Augustynowi i św. Tomaszowi pogląd na prostytucję*, „*Collectana Theologica*” 53 (1983) z. 2, s. 103).

25 Św. Augustyn, *O porządku*, tłum. J. Modrzejewski, w: *Dialogi filozoficzne*, s. 195.

26 „Sam uczynek z [...] lubieżnej żądzy zdziałany, nie tylko we wszelkich porubstwach czy gwałtach, kiedy to pożądane są kryjówki dla uniknięcia sądów ludzkich, lecz także przy użyciu nierządnic – co jest dozwolonym bezwstydem przez państwo ziemskie – choć się popełnia rzecz nie zabronioną żadnym prawem państwa takiego, a więc nawet dozwolona i niekaralna rozpusta unika wzroku ludzkiego. Publiczne domy rozpusty bywają zakładane w miejscach ustronnych: łatwiej udało się bezwstydomi usunąć zakazy prawa, niż bezczelności usunąć osłony tej sromoty. Samiż bezwstydnicy bezwstydem ją zowią i choć są jej zwolennikami, nie chcą się z nią pokazywać” (Św. Augustyn, *De civitate Dei*, XIV, 18, wyd. pol. Św. Augustyn, *Państwo Boże*, tłum. W. Kubiczki, Kęty 1998, s. 535).

sprawujący rządy nad ludźmi słusznie tolerują niektóre zło po to, by nie przekroczyć większego dobra, lub by nie wyszło z tego większe zło; jak to mówi Augustyn: „Usuń nierządnicę od spraw ludzkich, a obudzisz wszystkie namiętności”²⁷.

Nie oznacza to jednak, że takie rozwiązanie w przypadku prostytucji jest ostateczne i nienaruszalne. Owszem, współcześnie zmieniło się zarówno podejście do godności osoby ludzkiej, także w odniesieniu do ciała, a także sama prostytucja przybrała nowe formy niesprawiedliwości w postaci handlu kobietami, przemocy wobec nich, propagowanie perwersji seksualnych przez pornografię i jej powszechną dostępność, która dotyka także dzieci i młodzieży, i tym podobne. Tak to też postrzegał kard. Josef Ratzinger, który, jako prefekt Kongregacji Nauki Wiary, pytany o rozwiązanie Augustyna, stwierdził, że był on

dostatecznie realistyczny, by widzieć, że człowiek jest stale wystawiony na pokusy i zagrożenia, że wszelkie formy kultu są tutaj bezsilne. Uważam jednak, że w dzisiejszych czasach pojawiło się specyficzne zagrożenie, jakich nie znały wcześniejsze epoki²⁸.

Mimo tych zastrzeżeń trzeba bezsprzecznie uznać, że św. Augustyn wywarł wielki wpływ na moralną refleksję nad małżeństwem na całe pokolenie teologów, aż do czasów średniowiecza. Jest uznawany za największego obok św. Tomasza moralistę, chociaż czasem oskarżano go o to, że jego myśl inspirowała błędne nurty teologii, owocujące herezjami protestantyzmu, jansenizmu czy kwietyzmu. Były to jednak – jak pisze Servais Pinckaers – tylko dzikie pędy, które „nie oskarżają drzewa,

27 Św. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, II–II, q. 10, a. 11, respectively por. Św. Tomasz z Akwinu, *Summa theologiae*, I–II, q. 96. Takie rozwiązanie funkcjonowało przez wiele stuleci. Na przykład na początku XV wieku rajcy miejscey Krakowa zwrócili się do dominikanina Jana Falkenberga z pytaniem, czy miasto może budować i utrzymywać domy nierządu i czerpać z nich zyski. Odpowiedział traktatem *Iudicium de aedificandis domis pro meretricibus*, w którym przywoływał argumenty Augustyna i św. Tomasza. Por. A. Pawlina, *Problem prostytucji w średniowiecznym Krakowie*. Jana Falkenberga „*Iudicium de aedificandis domis pro meretricibus*”, *„Folia Historica Cracoviensia”* 18 (2012), s. 75–85, <https://doi.org/10.15633/fhc.215>.

28 J. Ratzinger, *Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przełomie tysiącleci*, Kraków 1997, s. 85.

które je żywiło, ale ukazują na swój sposób płodność jego soków i życia. Jedynie martwe pnie nie mogą dać życia dzikim odroślom”²⁹.

Zakończenie

Zasadniczym owocem refleksji teologicznej św. Augustyna nad małżeństwem chrześcijańskim jest wypracowanie doktryny o trzech dobrach małżeństwa (określanych w przeszłości niezbyt trafnie jako „celach małżeństwa”). Pierwszym dobrem jest dobro zrodzenia dzieci, które według nakazu Bożego w raju jest pierwotnym powołaniem związku mężczyzny i kobiety. Drugim dobrem jest także zachowanie wzajemnej wierności, która wyklucza związki z innymi osobami. Trzecim dobrem małżeństwa jest jego sakramentalny charakter, będący obrazem i urzeczywistnieniem w realnym małżeństwie tajemnicy oblubieńczego związku Chrystusa z Kościołem.

Po wtóre, godnym podkreślenia jest też podejście św. Augustyna do dziewictwa, które nie jest prostą rezygnacją z małżeństwa (ze względu na jego rzekomą niegodziwość moralną), ale jest owocem tej samej miłości oblubieńczej. Miłości, która – w przeciwieństwie do małżeństwa – nie łączy dwojga osób, mężczyzny i kobiety, lecz wprowadza człowieka, niezależnie od jego płci, w wyłączną relację z Oblubieńcem, którym jest Chrystus.

²⁹ S. T. Pinckaers, *Źródła moralności chrześcijańskiej*, s. 205. Por. Św. Augustyn – Nauczyciel Zachodu, w: P. Böhner, É. Gilson, *Historia filozofii chrześcijańskiej. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka*, Warszawa 1962, s. 158–229.

Bibliografia

- Adamski F., *Rodzina między sacrum a profanum*, Poznań 1987.
- Adnès P., *El matrimonio*, Barcelona 1979.
- Bonner G., *St. Augustine of Hippo. Life and Controversies*, Norwich 1986.
- Böhner P., Gilson É., *Historia filozofii chrześcijańskiej. Od Justyna do Mikołaja Kuzańczyka*, Warszawa 1962.
- Eborowicz W., *Małżeństwo i rodzina w nauce i praktyce duszpasterskiej św. Augustyna*, „Vox Patrum” 8–9 (1985), s. 141–149, <https://doi.org/10.31743/vp.10426>.
- Eckmann A., *Święty Augustyn o małżeństwie i dziewictwie*, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 5–49 (Źródła i Monografie, 245).
- Kowalczyk S., *Koncepcja miłości św. Augustyna jako węzłowej aktywizującej wartości życia ludzkiego*, „Vox Patrum” 4 (1984) t. 6–7, s. 187–207, <https://doi.org/10.31743/vp.10374>.
- Lodovici E. S., *Sessualità, matrimonio e concupiscenza in sant’Agostino*, Milano 1976.
- Longosz S., *Ojcowie Kościoła a przerywanie ciąży*, „Vox Patrum” 5 (1985) z. 8–9, s. 231–273, <https://doi.org/10.31743/vp.10433>.
- Pawlina A., *Problem prostytucji w średniowiecznym Krakowie. Jana Falkenberga „Iudicium de aedificandis domis pro meretricibus”*, „Folia Historica Cracoviensia” 18 (2012), s. 75–85, <https://doi.org/10.15633/fhc.215>.
- Pinckaers S. T., *Źródła moralności chrześcijańskiej. Jej metoda, treść, historia*, Poznań 1994.
- Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003 (Źródła i Monografie, 245).
- Pius XII, *Encyklika Sacra virginitas*, „Acta Apostolicae Sedis” 46 (1954), s. 161–191.
- Ratzinger J., *Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przełomie tysięcy*, Kraków 1997.
- Sarmiento A., *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*, Kraków 2002.
- Starowieyski M., *Aborcja w opinii wczesnochrześcijańskich pisarzy*, „Przeгляд Powszechny” 11 (1992), s. 292–307.

- Stumpp B. E., *Prostitution in der römischen Antike*, Berlin 1998, <https://doi.org/10.1515/9783050074832>.
- Swoboda A., *Aspekty teologiczne małżeństwa i dziewictwa w pismach św. Augustyna*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 37 (2004) z. 2, s. 139–157.
- Swoboda A., *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 20 (2006), s. 99–118.
- Swoboda A., *Nauka o świętym dziewictwie w pismach św. Augustyna. Uwagi moralno-pastoralne*, „*Analecta Cracoviensia*” 36 (2004), s. 319–338.
- Swoboda A., „*Bonum sacramenti*” w nauce św. Augustyna o małżeństwie, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 22 (2008), s. 67–89, <https://doi.org/10.14746/pst.2008.22.5>.
- Wichrowicz J., *Przypisywany św. Augustynowi i św. Tomaszowi pogląd na prostytucję*, „*Collectana Theologica*” 53 (1983) z. 2, s. 102–105.
- Wygralak P., *Małżeństwo i rodzina w starożytnym Kościele*, „*Teologia i Moralność*” 11 (2016), s. 30–32.
- Św. Augustyn, *Confesiones*, wyd. pol. Św. Augustyn, *Wyznania*, tłum. Z. Kubiak, Warszawa 1978.
- Św. Augustyn, *Contra Iuliani*, wyd. pol. Św. Augustyn, *Przeciw Julianowi*, tłum. W. Eborowicz, z. 1–2, Warszawa 1977 (*Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, 19).
- Św. Augustyn, *Cudzołożne małżeństwa (De coniugiis adulterinis)*, tłum. M. Damian, M. Cieśluk, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 225–297 (*Źródła i Monografie*, 245).
- Św. Augustyn, *De civitate*, wyd. pol. Św. Augustyn, *Państwo Boże*, tłum. W. Kubicki, Kęty 1998.
- Św. Augustyn, *De Genesi ad litteram*, tłum. J. Sulowski, Warszawa 1980, s. 113–328 (*Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, 25).
- Św. Augustyn, *De ordine*, wyd. pol. Św. Augustyn, *O porządku*, tłum. W. Seńko, w: *Dialogi filozoficzne*, Kraków 1999, s. 151–234.
- Św. Augustyn, *Enchiridion ad Laurentium sive de fide, spe et caritate*, wyd. pol. Św. Augustyn, *Podręcznik dla Wawrzyńca o wierze, nadziei i miłości*, w: Św. Augustyn, *Pisma katechetyczne*, tłum. W. Budzik, Warszawa 1952, s. 137–139.

- Św. Augustyn, *Małżeństwo i pożądliwość (De nuptiis et concupiscentia)*, tłum. K. Kościelniak, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 345–390 (Źródła i Monografie, 245).
- Św. Augustyn, *O świętym dziewictwie (De sancta virginitate)*, tłum. R. Bobel, H. Bojko, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 119–182 (Źródła i Monografie, 245).
- Św. Augustyn, *Retractationes*, wyd. pol. Św. Augustyn, *O nauce chrześcijańskiej. Sprostowania*, tłum. J. Sulowski, Warszawa 1979, s. 181–287 (Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy, 22).
- Św. Augustyn, *Wartości małżeństwa (De bono coniugali)*, tłum. W. Eborowicz, w: *Pisma św. Augustyna o małżeństwie i dziewictwie*, red. A. Eckmann, Lublin 2003, s. 75–116.